

Tehingu tühistamise võimalikkus äriühingu juhatuse liikme kohustuste rikkumisel

Johanna Lumiste

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna I aasta magistrant

Sissejuhatus

Tehingu tühistamise õigus on kujundusõigus, mis annab tehingu teinud isikule võimaluse muuta tema kehtivalt tehtud tehing tagantjärele kehtetuks. Üks tehingu tühistamise alustest on tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) § 131 kohaselt esindaja kohustuste rikkumine, juhul kui tehtud tehing oli esindatava huvidega vastuolus ning teine pool kohustuste rikkumisest teadis või pidi teadma.

TsÜS § 131 kohaldub, kui tegutsetakse küll esindusõiguse piires, aga rikutakse sisesuhtest tulenevaid kohustusi ehk kuritarvitatakse esindusõigust. Seadusandja eesmärk nimetatud sätte kehtestamisel on eelkõige olnud nn kollusiooni juhtumitel¹ tehingu tühistamise võimaldamine.

Äriühingu seadusjärgne esindaja on äriühingu juhatuse liige, kellel on kolmandate isikute suhtes tavaliselt piiramatult esindusõigus. Seetõttu on praktikas kerkinud küsimus, kas TsÜS § 131 kohaldamine äriühingutele on üldse võimalik, kuivõrd äriühingu juhtorgani õigus äriühingut esindada peaks õiguskäibe kiiruse ja kindluse huvides olema põhimõtteliselt piiramatult. Kuigi õiguskirjanduses on siiani olnud pigem kahtleval seisukohal, siis on Riigikohus TsÜS § 131 kohaldamist äriühingutele võimalikuks pidanud. Veelgi enam, Riigikohus asus samas lahendis seisukohale, et äriseadustiku (ÄS) § 181 lg 3, § 307 lg 3 ning TsÜS § 131 reguleerivad erinevaid õiguslikke olukordi.²

Käesolevas artikli analüüsitakse, milliste kohustuste rikkumise korral on äriühingul³ õigus oma juhatuse liikme tehtud tehing TsÜS § 131 alusel tühistada ning kuidas selle õiguse teostamine toimub. Artikkel on üles ehitatud vastavalt TsÜS § 131 kohaldamise eeldustele ning nende analüüsile äriühingu vaatepunktist. Lisaks käsitleb artikkel põgusalt TsÜS § 131 kui lepingu tühistamise aluse ning ÄS § 181 lg 2 ja ÄS § 307 lg 2 kui lepingu tühistamise aluste vahekorda.

I. Esindamise aluseks olevast õigussuhtest tuleneva kohustuse rikkumine ning vastuolu äriühingu huvidega

TsÜS sätestab üldise esindamise regulatsiooni, kuid see ei reguleeri esindamise aluseks olevast õigussuhtest – sisesuhtest – tulenevaid õigusi ja kohustusi (TsÜS § 115 lg 3).⁴ Äriühingute puhul on sisesuhteks suhe juhatuse liikme ja äriühingu vahel, mis on üldreeglina käsundiladne lepingusarnane suhe, millele kohalduvad lisaks juriidilise isiku või juriidilise isiku liigi kohta käivatele seadustele ka võlaõigusseaduse (VÕS) käsunduslepingut reguleerivad sätted. Praktikas on tavaline, et juhatuse liige ning äriühing sõlmivad eraldi lepingu (juhtorgani liikme leping), millega täiendatakse ja täpsustatakse pooltevahelisi õigusi ja kohustusi. Äriühingu juhatuse liikme kohustused tulenevadki eelkõige poolte vahel sõlmitud kokkuleppes, lisaks seadusest, ühingu põhikirjast ning kõrgemalseisva organi otsustest. Kõige üldisema juriidilise isiku juhatuse liikme kohustuse sätestab TsÜS § 35, mille kohaselt peavad juriidilise isiku juhtorgani liikmed oma seadusest või põhikirjast tulenevaid kohustusi täitma juhtorgani liikmelt tavaliselt oodatava hoolega ja olema juriidilisele isikule lojaalsed (hoolsus- ja lojaalsuskohustus).⁵ Osaühingu juhatuse liige peab ÄS § 187 lg 1 järgi täitma oma kohustusi kõrgendatud hoolsusega, nn korraliku ettevõtja hoolsusega.

Hoolsuskohustus tuleneb TsÜS §-st 35 ning VÕS §-st 620, seda täpsustab ÄS § 187 lg 1 (osaühing) ning ÄS § 315 lg 1 (aktsiaselts). Äriühingu juhatuse liikme hoolsuskohustus tähendab, et juhatuse liige peab tegutsema heas usus ja äriühingu huvides, samuti olema otsuste vastuvõtmiseks piisavalt informeeritud ega tohi ühingu võtta põhjendamatuid riske.⁶ Äriühingu juhatuse liikmed peavad täitma oma kohustusi juhtorgani liikmelt tavaliselt oodatava hoolega. Üldise hoolsuskohustuse kriteeriumiga on tagatud, et ainuüksi äriühingule tema juhtimisest tekkinud kahjulik tagajärg või loodetud positiivse tulemuse saabumata jäämine ei ole alus juhtorgani liikme vastutusele.⁷ Lisaks peab juhatuse liige

¹ Kollusiooniga on tegemist siis, kui esindaja teeb tahtlikult esindatava jaoks kahjuliku tehingu eesmärgiga teenida sellega tehingu teiselt poolt vastutatu või varaline eelis. Tegemist on lojaalsuskohustuse rikkumisega. Esindaja ja tehingu teine pool tegutsevad ühiselt ja kooskõlastatult esindatava huvide kahjustamise või tema arvel õigustamatu eelise saamise eesmärgil. – Varul, P. jt. Tsiviilseadustiku üldosa seadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2010, § 131.

² RKTkm 3-2-1-110-15.

³ Artiklis on peetud silmas eelkõige osaühingut ning aktsiaseltsi.

⁴ Varul, P. jt 2010, § 115.

⁵ RKTko 3-2-1-38-15, p 14.

⁶ RKTko 3-2-1-38-15, p 14; RKTko 3-2-1-113-16, p 15.

⁷ Varul, P. jt 2010, lk 130.

tulenevalt ÄS § 306 lg-st 2 tegutsema majanduslikult kõige otstarbekamal viisil.⁸

Üldine lojaalsuskohustus tuleneb samuti TsÜS §-st 35 ning VÕS §-st 620, mille kohaselt peab esindaja (juhatuse liige) tegutsema esindatava (äriühingu) huvides esindatava jaoks parima kasuga ning vältima esindatava huve kahjustavate tehingute tegemist. Riigikohus on üldist lojaalsuskohustust sisustanud kui juhatuse liikme kohustust vältida oma tegevuses enda ja äriühingu vahelist huvide konflikti.⁹ See tähendab, et juhatuse liige peab eelistama oma tegevuses juriidilise isiku huve enda isiklikele või kolmandate isikute huvidele ning ei tohi kuritarvitada oma õiguslikku seisundit.⁹

Kohustuse rikkumise all tuleb eelkõige mõista käitumist viisil, mis ei ole kooskõlas juhatuse liikme ja äriühingu vahelisest võlasuhtest tuleneva oodatava käitumisega. Kuivõrd juhatuse liige ei ole kohustatud saavutama konkreetset lõpptulemust, siis tuleks kohustuste rikkumise hindamisel eelkõige hinnata seda, kuidas jõudis juhatuse liige tehinguni ehk anda hinnang tema käitumisele. Hinnata tuleb juhatuse liikme tegevuse kvaliteeti, mis viis vastava otsuseni, ning vaadata, kas selle eesmärk oli tagada ettevõtte jätkusuutlikkus või püüid suurendada kasumit.¹⁰ Rikkumist ei saa järeldada üksnes sellest, et saabus negatiivne tagajärg.¹¹ Lisaks tuleb kohustuste rikkumise tuvastamisel võtta arvesse konkreetse juriidilise isiku ja tema juhtorgani liikme vahelise õigussuhte sisu mõjutavaid asjaolusid, sh õigussuhtes välja kujunenud tavadid.¹² Juhatuse liikmele laienev korraliku ettevõtja hoolsuse määrd võib olla äriühinguti erinev, seega tuleb arvestada konkreetse äriühingu eesmärgi, tegevusvaldkonda ja sellel tegutsemise tavadid, äriühingu organisatsiooni eripära, toimingute liiki, iseloomu jms.¹³

Kohtupraktikas on juhatuse liikme lojaalsus- või hoolsuskohustuse rikkumisteks loetud näiteks tehingu tegemist endaga seotud äriühinguga turuhinnast erinevatel tingimustel¹⁴, tehingu tegemist ebakindla lepingupartneriga ilma tagatist nõudmata¹⁵, äriühingule kuuluvale kinnistule endaga seotud äriühingute kasuks tasuta kasutusvalduse ja hüpoteegi seadmist¹⁶, väga madala intressiga, tagatiseta ja pikaajalise laenu andmist¹⁷.

TsÜS § 131 lg 1 kohaldamisalasse võiksid kuuluda nii hoolsuskohustust kui ka lojaalsuskohustust rikkuvad tehingud. Sätte allikaks¹⁸ olev Euroopa lepinguõiguse põhimõtete¹⁹ (PECL) artikkel 3:205 lõike 1 sõnastus²⁰ on veidi erinev TsÜS § 131 lg-st 1. Nimetatud artikkel sätestab, et tehing on võimalik tühistada, kui esindaja oli tehingu tegemisel huvide konfliktis. Sätte kommentaari kohaselt on huvide konfliktiga tegemist eelkõige siis, kui esindaja rikub lojaalsuskohustust.²¹ TsÜS § 131 sõnastus viitab erinevalt PECL sättest sellele, et tehingu tühistamisest ei piisa huvide konfliktist kui sellisest, vaid tehing peab lisaks olema äriühingule kahjulik ehk äriühingu huvidega vastuolus. Kuivõrd äriühingu eesmärk on teenida kasumit, siis on äriühingu huvidega vastuolus eelkõige tehing, mis on äriühingule objektiivselt majanduslikult kahjulik. Tehing on äriühingule kahjulik reeglina siis, kui see ei vasta sõlmimise hetkel kehtinud turutingimustele.²² Esindatavana tuleb eelkõige mõista äriühingut tervikuna, seega tehing peaks olema majanduslikult kahjulik äriühingule, mitte näiteks osanikele või aktsionäridele. Probleemaatiline on olukord siis, kui tehing oleks justkui äriühingu huvides, kuid on selgelt vastuolus näiteks ühe osaniku huvidega. Tallinna Ringkonnakohus on väljendanud seisukohta, et huvide konflikt ei tähenda automaatselt, et tehing oleks vastuolus esindatava huvidega.²³ Seega võiks väita, et TsÜS § 131 äriühingutele kohaldamisel on vajalik eristada üleüldisi huvide konflikti juhtumeid ning huvide konflikti, mis toob endaga kaasa vastuolu äriühingu huvidega ning kahju.

II. Tehingu teise poole pahauskus

Tehingu tühistamine on TsÜS § 131 lg 1 kohaselt võimalik vaid siis, kui tehingu teine pool oli pahauskne. Kui tehingu heauskse teise poole puhul eelistatakse käibekindlust äriühingu huvidele, siis pahauskse teise poole korral on olukord vastupidine. Pahausksuse nõue muudab TsÜS § 131 kohaldamisala aga üsna kitsaks. Praktikas kohaldub TsÜS § 131

⁸ Kuigi see säte on aktsiaseltsi puudutavate normide hulgas, siis on Riigikohus leidnud, et see põhimõte laieneb ka osäühingutele – RKTko 32-1-45-03, p 21.

⁹ Varul, P.jt 2010, § 35.

¹⁰ Madisson, K. jt. Juhatuse liikme vastutus. Tallinn: Äripäev 2014, lk-d 41–42.

¹¹ RKTko 3-2-1-129-15, p 15.

¹² Varul, P.jt 2010, § 35.

¹³ Saare, K. jt. Ühinguõigus. I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 140.

¹⁴ RKKko 1-16-4197, p 38.

¹⁵ RKTko 3-2-1-41-03, p-d 9–11.

¹⁶ RKTko 3-2-1-34-14, p-d 15–18.

¹⁷ TlnRnko 2-16-15052, p 18.3.

¹⁸ Varul, P.jt 2010, § 131.

¹⁹ Principles of European Contract Law – https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl (10.02.2019).

²⁰ PECL Article 3:205: Conflict of Interest. (1) If a contract concluded by an agent involves the agent in a conflict of interest of which the third party knew or could not have been unaware, the principal may avoid the contract according to the provisions of articles 4:112 to 4:116.

²¹ Busch, D. jt. The principles of European contract law (Part III) and Dutch law: a commentary II. The Hague: Kluwer Law International 2006, p 159.

²² Vt nt RKTko 3-2-1-26-17, p 14.

²³ RKTko 3-2-1-26-17, p 5 (ringkonnakohtu lahend ja põhjendused). „Üksnes väidetav huvide konflikt ei anna alust tehingut tühistada, selleks peab tehing olema vastuolus esindatava huvidega.“ Varul, P. jt. Äriühingu juhtorganid: äriühingu juhtorganite liikmete õigused, kohustused ja vastutus. Tallinn: Äripäeva Kirjastus 2005, lk-d 49–50.

eelkõige siis, kui tehingu teine pool oli kohustuste rikkumisest realselt teadlik, teise poole teadma pidamise juhtumid on pigem erandlikud. Tehingu teisel poolel ei ole reeglina kohustust kontrollida, kas esindusõigusega esindaja tegutseb tehingu tegemisel esindatava parimates huvides ega riku tehingu tegemisega sisesuhtest tulenevaid kohustusi või piiranguid. Näiteks ei pea tehingu teine pool kontrollima, kas juhatuse liige tegutseb nõukogu nõusolekul ning võib tehingu allkirjastada ka juhul, kui leping väljub ilmselgelt igapäevase majandustegevuse raamest.²⁴ Kohustuste rikkumisest teadma pidamist võiks jaatada, kui tehingu tingimuste või selle tegemisega seotud erandlike asjaolude tõttu on tehingu teisele poolele selge, et esindaja kuritarvitab esindusõigust. Selline juhtum võib olla olukord, kus tehingu eseme hind on keskmisest turuhinnast tunduvalt madalam.²⁵ Euroopa lepinguõiguse põhimõtteid analüüsivas kirjanduses on väljendatud seisukohta, et teadmine või teadma pidamine pelgalt võimalikust huvide konfliktist ei ole tehingu tühistamiseks piisav.²⁶ Tallinna Ringkonnakohus on jaatanud teise lepingupoole (vähemalt) teadma pidamist olukorras, kus teine lepingupool oli äriühingu endine töötaja, kellele olid seetõttu teada äriühingu äritegevuse sisu ja eesmärgid. Lisaks saab teadma pidamist eeldada, kui poolte esindajad on lähisugulased.²⁷ Samas on Tallinna Ringkonnakohus leidnud, et kui juhatuse liige võõrandab sõiduki alla turuhinna oma äiale, ei saa automaatselt eeldada äia teadmist sellest, et sõiduki võõrandamine on vastuolus äriühingu huvidega.²⁸ Kuigi TsÜS § 131 lg 1 ega sama seaduse muud normid sellele selgelt ei viita, siis saab küsimusele, kas isik pidi teadma mõnd õigusliku tähendusega asjaolu, vastata, lähtudes peale VÕS § 15 lg-st 4 ka pankrotiseaduse (PankrS) ja täitemenetluse seadustiku (TMS) vastavatest normidest.²⁹

III. Tühistamisõiguse formaalsed eeldused tühistamisõiguse piirajana

a. Tühistamisavalduse tegemine

Tehingu tühistamine TsÜS § 131 alusel toimub TsÜS §-s 98 sätestatud üldkorras ning seetõttu peab esindatav tegema tehingu tühistamiseks tühistamisavalduse tehingu teisele poolele. TsÜS § 131 kohaldamisel äriühingutele on ebaselge, kes on tehingu tühistamiseks õigustatud isik. Esindatav TsÜS § 131 mõttes on äriühing kui tervik, seadus ei määratle, milline äriühingu organ on õigustatud tehinguid tühistama. Kuivõrd juhatuse pädevusse kuulub osaühingu juhtimine ja esindamine, on juhatuse (üldjuhul siis iga juhatuse liige) tehingute tegemiseks õigustatud isik. Loogiliselt võttes võiks juhatuse olla õigustatud isik ka tehingute tühistamiseks (nt kui tehing tühistatakse pettuse või olulise eksimuse tõttu). Seevastu huvide konflikti (TsÜS § 131) olukorras on kaheldav, kas juhatuse liige peaks saama iseenda (juhatuse kui organi) tehtud tehingu tühistada. Tühistamiseks võiks olla õigustatud hoopis kõrgemalseisev organ. Aktsiaseltsi puhul on kõrgemalseisev organ nõukogu, kelle üks põhilistest ülesannetest on ÄS § 316 järgi juhatuse tegevuse üle järelevalvet teostada. Seega, kui nõukogu saab teada, et juhatuse liige on oma kohustusi rikkudes teinud aktsiaseltsile kahjuliku tehingu, võiks nõukogu olla õigustatud selle tehingu tühistama. Osaühingu puhul on kõrgemalseisev organ eelkõige osanike üldkoosolek, nõukogu olemasolul aga nõukogu. Kohtupraktikas on jaatatud üldkoosoleku õigust kiita heaks osaühingu nimel sõlmitud leping, kui lepingu sõlmija oli isik, kellel esindusõigus puudus.³⁰ Osaühingu juhatuse esindusõiguse piiratud juhtudel (eelkõige otsese huvide konflikti juhtudel) võib osaühingu esindusõigus kuuluda osaühingu juhatusest kõrgemalseisvale organile, kas üldkoosolekule või nõukogule.³¹ Seega võiks osanikele või nõukogule kuuluda ka pädevus tehinguid tühistada, kuid nagu eelnevalt mainitud, ei ole see seadusega konkreetselt määratletud.

b. Tehingu tühistamise tähtaeg

TsÜS § 131 lg 3 määrab üleüldise tähtaja³² tehingu tühistamiseks, mis on sõltuvuses realselt tehingu tühistamise asjaoludest teada saamisest. Tallinna Ringkonnakohus on märkinud, et TsÜS § 131 lg 3 ei sea tähtaja kulgemise algust sõltuvusse sellest, millal isik pidi tühistamise alusest teada saama, vaid konkreetselt teada saamise ajast.³³ Samas ei ole äriühingute puhul sellisel vaheteel organiteooria tõttu tähtsust, kuivõrd TsÜS § 31 lg 5 kohaselt saab äriühing juhatuse liikme tehtud tehingu tegemisest teada (TsÜS § 131 kontekstis) tehingu tegemise päeval. Seega on tegelikkuses äriühingul tehingu tühistamiseks aega vaid 6 kuud alates tehingu tegemisest. Praktikas võib see osutada liiga lühikeseks perioodiks, kuivõrd oma kohustusi mitte rikkunud juhatuse liikmed, osanikud või nõukogu ei pruugi tegelikkuses tehingust ning seda tühistama õigustavatest asjaoludest enne kuue kuu möödumist üldse teadlikud olla.

²⁴ Varul, P. jt 2010, § 131.

²⁵ Varul, P. jt. Tšiviilõiguse üldosa. Tallinn: Juura 2012, lk 216.

²⁶ Busch, D. jt 2006, lk 157.

²⁷ TlnRnKo 2-16-15052, p 18.4. Selles lahendis olid lähisugulased ema ja tütar.

²⁸ TlnRnKo 2-14-56212, p 51.

²⁹ TlnRnKo 2-16-15052, p 18.1. Nimelt näevad nii PankrS § 110 lg 3, § 113 lg 2, § 114 lg 3, § 116 lg 3 kui ka TMS § 188 lg 2 ja § 191 lg 3 ette mitu juhtumit, mille puhul eeldatakse võlgniku lähikondse teadmist kahjustatavatest asjaoludest.

³⁰ RKTko 3-2-1-50-14, p 12.

³¹ Saare, K. jt 2015, lk 149. RKTko 3-2-1-50-14, p 12.

³² TsÜS § 131 lg 3 sätestab üldise tähtaja 6 kuud alates ajast, mil esindatav sai teada asjaoludest, mis annavad õiguse tehingu tühistada. Tehingut ei või tühistada pärast kolme aasta möödumist tehingu tegemisest.

³³ TlnRnKo 2-16-15052, p 18.5.

IV. Esindatava nõusolek ning teadmine või teadma pidamine (TsÜS § 131 lg 2 p 1) kui tühistamisõigust välistav asjaolu

TsÜS § 131 kohaldamisel äriühingutele on kõige problemaatilisem sätte lõike 2 punktis 1 sätestatud välistav asjaolu. Nimelt ei saa esindatav tehingut tühistada, kui ta teadis või pidi teadma asjaoludest, mis annavad õiguse tehingu tühistada, ja esindatav andis nõusoleku sellise tehingu tegemiseks. Ei ole üheselt mõistetav, millal saab lugeda äriühingut asjaoludest teadvaks või teadma pidavaks ning millist äriühingu tegevust võiks käsitleda nõusolekuna. Peamine küsimus on, kas äriühingu tegevus (tehingu sõlmimine) loetakse ka äriühingu teadmiseks tehingut tühistama õigustatud asjaoludest TsÜS § 131 lg 2 p 1 mõttes.

Eesti õiguses kehtiva organiteooria kohaselt on organi kogu tegevus oma pädevuse piires käsitletav juriidilise isiku enese tegevusena.³⁴ Juriidiline isik saab oma teovõimet teostada üksnes oma esindusorganite liikmete kaudu. Õiguskäibes osalemiseks ning tehingute tegemiseks vajab juriidiline isik tahet, mis toimiks juriidilise isiku huvides ja oleks suunatud juriidilise isiku eesmärkide saavutamisele.³⁵ Tegutsemine juhatuse liikmena suhetes kolmandate isikutega toob äriühingule kaasa õigusi ja kohustusi sõltumata sellest, kas äriühingu tahe, mida organ on väljendanud, vastab sisemisele tahtele või mitte. Täendus on üksnes juhatuse liikme objektiivsel välisel käitumisel, mille tagajärgi peab äriühing üldreeglina taluma.³⁶

Esindusorgani liikme tehtava tehingu ja selle tagajärgede omistamine juriidilisele isikule eeldab eelkõige, et tehing on tehtud kehtiva esindusõiguse alusel ning juriidilise isiku nimel.³⁷ TsÜS § 31 lg 5 sätestab, et juriidilise isiku organi tegevus loetakse juriidilise isiku tegevuseks. Seega saab iga äriühingu juhatuse liikme käitumist suhtes kolmandate isikutega lugeda äriühingu tegevuseks. Kui juhatuse liige teeb juriidilise isiku (äriühingu) nimel tehingu, siis loetakse, et äriühing on teinud tehingu. Organiteooriast lähtudes on raske asuda seisukohale, et äriühing saab tehingust teadvaks hilisemal ajahetkel kui tehingu tegemisel. TsÜS § 31 lg 5 hõlmab ka juriidilisele isikule tema organi teadmise omistamist. Seega teoreetiliselt ei olegi selline olukord võimalik, kus esindatav ehk äriühing ei tea kahjulikust tehingust. Organiteooriast lähtudes ei tohiks olla õiguslikult võimalik ka olukord, kus juhatusest kõrgemalseisev organ loetakse kahjulikust tehingust teadvaks mingil teisel ajahetkel kui juhatas.

Lisaks äriühingu (esindatava) teadmisele on TsÜS § 131 lg 2 p 1 kohaldamiseks vajalik ka esindatava nõusolek. Küsitav on, kas nõusolek peab olema väljendatud konkreetset (näiteks nõukogu otsusena) või saab äriühingu tegevusetust lugeda äriühingu (vaikimisi) nõusolekuks. Näiteks on ebaselge, kas majandusaasta aruande kinnitamist saab lugeda kahjuliku tehingu heakskiiduks.

Tehingu tühistamine peaks olema välistatud juhtudel, kus tehinguks on andnud nõusoleku kõrgemalseisev organ. Näiteks olukorras, kus juhatuse liige teeb aktsiaseltsi igapäevasest majandustegevusest välja kahjuliku tehingu nõukogu nõusolekul (ÄS § 317), ei ole TsÜS § 131 lg 2 p 1 järgi võimalik hiljem tehingut tühistada. TsÜS § 131 lg 2 p 1 nõuab nii tehingu tühistamise asjaoludest teadmist (või teadma pidamist) kui nõusolekut. Praktikas on ilmselt ebatõenäoline olukord, kus nõukogu annab tehinguks nõusoleku kahjulikest asjaoludest (vähemalt) teadma pidamata. Selliseks erandlikuks situatsiooniks võib olla näiteks olukord, kus juhatuse liige võltsib tehingu aluseks olevaid dokumente või esitab nõukogule muid valeandmeid. Kindlasti peaks tehingu tühistamine TsÜS § 131 alusel olema välistatud juhul, kui juhatuse liige teavitab osanikke või nõukogu huvide konfliktist enne tehingu tegemist ning kõrgemalseisev organ ei võta tehingu tegemise takistamiseks midagi ette.

Alternatiivselt võib asuda seisukohale, et TsÜS § 131 lg 2 p 1 mõte on reguleerida äriühingu teadmist või teadma pidamist vaid enne tehingu tegemist. See eeldaks, et juhatuse liige teavitab teisi juhatuse liikmeid või kõrgemalseisvat organit oma võimalikust huvide konfliktist enne tehingu tegemist ning siis on äriühingul võimalik otsustada, kas ta annab tehinguks nõusoleku või mitte. Teoorias on juhatuse liikmel lojaalsus- ja hoolsuskohustusest tulenevalt selline teavitamiskohustus ka kehtiva õiguse kohaselt, lihtsalt seadus seda sõnaselgelt ei sätesta. Kui juhatuse liige teeb tehingu ilma kõrgemalseisvat organit teavitamata, ei ole TsÜS § 131 lg 2 p 1 välistava asjaoluna kohaldatav.

V. Tehingu tühisusele tuginemine ning TsÜS § 131 ning ÄS § 181 ja § 307 vahekord

Riigikohus on väljendanud seisukohta, et ÄS § 181 lg 2 ei ole TsÜS § 131 suhtes erinorm, sest need sätted reguleerivad erinevaid õiguslikke olukordi.³⁸ Analoogia korras saab väita, et ka ÄS § 307 lg 2 ei ole TsÜS § 131 suhtes erinorm.

ÄS § 181 sätestab osahinguga juhatuse liikmete esindusõiguse reeglid, sealhulgas esindusõiguse piirangud. ÄS § 181

³⁴ Saare, K. Eraõigusliku juriidilise isiku tegutsemine oma organite kaudu ning vastutus nende tegude eest. Läbiva vastutuse printsiip. – Juridica 2000/IV, lk-d 203–204.

³⁵ Varul, P. jt 2012, lk-d 264–265.

³⁶ Saare, K. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. – Juridica 2003/X, lk 677.

³⁷ Varul, P. jt 2010, § 31.

³⁸ RKTkm 3-2-1-110-15, p 11.

lg 2 järgi on juhatuse liikmed osaühingu nimel tehingute tegemisel kohustatud osaühingu suhtes järgima põhikirjas ettenähtud või osanike, nõukogu või juhatuse kehtestatud piiranguid, kuid eelnimetatud piirangud ei kehti kolmandate isikute suhtes. ÄS § 181 lg 2 mõte on välistada juhatuse liikmete esindusõiguse sisepiirangute kehtivus väljapoole.³⁹ Olenemata asjaolust, et nii ÄS § 181 lg 3 kui ka TsÜS § 131 käsitlevad huvide konflikti juhtumeid, reguleerivad need sätted erinevaid õiguslikke olukordi. ÄS § 181 lg 3 kehtestab osaühingu juhatuse liikmele esindusõiguse piirangu, mis erandina kehtib ka kolmandate isikute suhtes. See piirang tuleneb juhatuse liikme hoolsuskohustusest ning ÄS § 181 lg 3 järgi on juhatusest kõrgemalseisva organi (osanike üldkoosolek või nõukogu) nõusolekuta tehtud tehing tühine. Tühisel tehingul ei ole algusest peale õiguslikke tagajärgi (TsÜS § 84 lg 1). TsÜS § 131 reguleerib aga tehingu tühistamist esindaja kohustuste rikkumise tõttu ning annab äriühingule võimaluse tehingu tühistada, kui esindaja (juhatuse liige) rikkus oma kohustusi ja tegi tehingu, mis oli vastuolus esindatava (äriühingu) huvidega, kui teine pool kohustuste rikkumisest teadis või pidi teadma.⁴⁰

Seega juhul, kui juhatuse liige teeb ilma kõrgemalseisva organi nõusolekuta (osaühingu puhul üldkoosolek või nõukogu, aktsiaseltsi puhul nõukogu) igapäevasest majandustegevusest väljuva tehingu turuhinnast erinevatel tingimustel iseendaga, on sobiv õiguskaitsevahend tehingu tühisusele tuginemine ÄS § 181 lg 3 / § 307 lg 3 alusel, mitte tehingu tühistamine TsÜS § 131 alusel. Kohtupraktika on laiendanud ÄS § 181 lg 3 (analoogia korras ka ÄS § 307 lg 3) kohaldamisala juhtumitele, kus tehingu teine pool pole mitte juhatuse liige ise, vaid isik, kellel on juhatuse liikmega samaväärne majanduslik huvi, sh eelkõige ühing, milles juhatuse liikmel on osaniku või aktsionärina täielik hääleteenamus.⁴¹ Näiteks on juhatuse liikmega tehtud tehing võrdsustatud tehingu tegemisega äriühinguga, mis on juhatuse liikme ja tema abikaasa 100%lise kontrolli all. Osanike nõusolek juhatuse liikmega tehingu tegemiseks on sätestatud huvide konflikti vältimise eesmärgil, sest juhatuse liikmel võib tehingut tehes tekkida soov eelistada oma majanduslikke huve ühingu omadele. Kui juhatuse liikme ja tema abikaasa vahel on varaühisuse varasuhe, on osaühingu võimalikuks lepingupartneriks oleva äriühingu ja juhatuse liikme majanduslikud huvid suurel määral sarnased.⁴²

Seega kerkib küsimus, kas TsÜS § 131 lg 1 teises lauses sätestatud esindaja kohustuste rikkumise eeldusel on äriühingute puhul üldse tähendust, kuivõrd selleks juhtumiks on äriseadustikus eraldi säte. Juhul kui juhatuse liige teeb kahjuliku tehingu iseenda või endaga seotud äriühinguga, on TsÜS § 131 kohaldamine ebatõenäoline, aga ilmselt mitte ka välistatud. Olukordades, kus juhatuse liige teeb tehingu iseenda, endale kuuluva äriühingu või abikaasa äriühinguga, oleks õigem kohaldada ÄS § 181 lg 3 või § 307 lg 3. Kui juhatuse liige teeb tehingu endaga seotud isikuga, kus huvide konflikt ei ole nii selge, siis oleks võimalik kohaldada TsÜS § 131. TsÜS § 131 kohaldub ka juhul, kui juhatuse liige on teise tehingupoole esindaja, tegutsedes (teise poole) äriühingu prokuristina. Segasem on olukord siis, kui juhatuse liige on ka teise tehingupoole (äriühingu) juhatuse liige, kuid ei oma selles äriühingus mingit osalust. Sellisel juhul võiks kohaldada TsÜS § 131 lg 1 teises lauses sätestatud huvide vastuolu eeldus, äriseadustiku sätete kohaldamine on ebatõenäolisem.

Kokkuvõte

TsÜS § 131 kohaldamine äriühingutele on mitmes aspektis ebaselge ning kehtivate seaduste puhul on raske sätte kohaldamist äriühingutele tõsikindlalt jaatada. Kõige suurem õigusteoreetiline takistus TsÜS § 131 äriühingutele kohaldamise puhul on TsÜS § 131 lg 2 ps 1 sätestatud tühistamist välistav asjaolu. Eestis kehtiva organiteooria kohaselt loetakse äriühingu juhtorgani tegevus äriühingu enda tegevuseks TsÜS § 31 lg 5 järgi. Tehingu tühistamisele alternatiivne õiguskaitsevahend on eelkõige oma kohustusi rikkunud juhatuse liikme vastu kahjunõude esitamine VÕS § 115 ning ÄS § 187/315 alusel. Selle nõude eeldused on osaliselt tehingu tühistamisega kattuvad ning kuivõrd kahjunõude esitamine on praktikas selgelt välja kujunenud, peaks äriühingud oma õiguste kaitsel selle nõude esitamist eelistama. Teine õiguskaitsevahend on tehingu tühisusele tuginemine ÄS § 181 lg 3 või § 307 lg 3 järgi. Kuigi Riigikohus on asunud seisukohale, et äriseadustiku nimetatud sätted ja TsÜS § 131 reguleerivad erinevaid õiguslikke olukordi, on nende sätete kohaldamisala mingis osas siiski kattuv. Ebaselge on, kas äriühing peaks sellisel juhul tuginema tehingu tühisusele (ÄS § 181 lg 3 või § 307 lg 3) või tehingu tühistamise õigusele (TsÜS § 131). TsÜS § 131 oleks äriühingute jaoks hea õiguskaitsevahend kollusiooni juhtumitel, et tühistada tehingu teise poolega kokkuleppel sõlmitud kahjulik tehing, mis ei ole ilmselgelt äriühingu huvides.

TsÜS § 131 alusel äriühingute tehingu tühistamise õiguse teostamine on segane ning praktikas välja kujunenemata. Ebaselge on, kes on äriühingu siseselt õigustatud kahjulikku tehingut tühistama. Lähtuvalt ühinguõiguse üldpõhimõtetest võiks õigustatud isik olla juhatusest kõrgemalseisv organ (üldkoosolek või nõukogu), kuid kehtiv seadus ei anna sellele küsimusele konkreetset vastust. Organiteooriast lähtudes saab äriühing (ja seega ka tehingu tühistamiseks õigustatud isik) kahjulikust tehingust teada ajal, kui juhatuse liige (äriühing) tehingu sõlmib. Seega on äriühingul tehingu tühistamiseks

³⁹ *Ibid*, p 11.

⁴⁰ RKTko 3-2-1-81-15, p 15.

⁴¹ Vt nt RKTkm 3-2-1-144-11, p 13.

⁴² RKTko 3-2-1-26-17, p 10.

aega vaid kuus kuud, mis on praktikas tihti liiga lühike periood, sest oma kohustusi mitte rikkunud juhatuse liikmed ei pruugi tehingust teadlikudki olla.

TsÜS § 131 kohaldamisala on juba üleüldiselt väga kitsas teise poole pahausksuse nõude tõttu ning sätte võimalik kohaldamisala äriühingute puhul on eelnevalt nimetatud põhjustel üsna piiratud. Lisaks räägib TsÜS § 131 äriühingutele kohaldamise vastu õiguskäibe kindluse ja kiiruse tagamine, mis kaalub reeglina üles äriühingu huvid. Ei oleks mõeldav, et äriühing saaks tühistada igasuguse kahjuliku tehingu, mille juhatuse liige oma kohustusi rikkudes tegi, kuivõrd asjatundlike juhatuse liikmete valimist võiks käsitleda kui osa äririskist.